

ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου τῶν Πρωτοδικῶν μέχρι τῆς μεταγραφῆς τοῦ κτήματος ὁ ἰδιοκτήτης θὰ λαμβάνῃ «ὡς μίσθωμα» ὁ οἶο ἐπὶ τῆς ἐπιδικασθείσης ἀποζημιώσεως, ἣτις καταβληθήσεται μετὰ τὴν τελεσιδικίαν, ἐν τῇ μεταξύ δὲ περιέρχεται ἡ νομὴ τοῦ κτήματος εἰς τοὺς καλλιεργητάς, πρὸ δηλαδή τῆς πληρωμῆς τῆς ἀποζημιώσεως.

Δὲν ἐξετάζομεν τὸ συνταγματικὸν τῶν καινοτομιῶν τούτων, ἀ τε ζήτημα δυνάμενον νὰ παρακαμφθῇ ὑπὸ μιᾶς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἄς ἴδωμεν τὴν οὐσίαν. Κατὰ τὸν ἀγροτικὸν νόμον ἡ ἀποζημιώσις καταβάλλετο μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Προεδρίας τῶν Πρωτοδικῶν εἰς τὸ Ταμεῖον Παρακαταθηκῶν καὶ Δανείων, καθ' ὅσον ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἐφετερίου ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τὸ ποσὸν τῆς ἀποζημιώσεως. Ὁ ἰδιοκτήτης εἰσπράττει ἐν τῇ μεταξύ τὰ τοκομερίδια τῶν κατατεθειμένων ὁμολογιῶν, ὡς καὶ τόκον ὁ οἶο ἐπὶ τῶν μετρητῶν. Ἡ δὲ κατάληψις τοῦ κτήματος ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ πρὸ τῆς μεταγραφῆς, μετὰ τὴν κατάθεσιν τῆς ἀποζημιώσεως εἰς τὸ Ταμεῖον. Ἡ καινοτομία λοιπὸν αὐτῆ τῆς «μισθώσεως», παρὰ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς, δὲν ἀποτελεῖ σημαντικὴν τινα πρόβλεψιν εἰς ἐπιτάχυνσιν τῆς διαδικασίας.¹⁾

Ἡ ἐλάττωσις ἐξ ἄλλου τοῦ γεωμόρου παρέχει βεβαίως περιουσιακὸν πλεονέκτημα εἰς τοὺς ἀγρότας ἀπὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἀπαλλοτριώσεως μέχρι τῆς περιελεύσεως εἰς αὐτοὺς τῆς νομῆς τοῦ κτήματος, ἀποτελεῖ δὲ συγχρόνως καὶ ἀπλοποίησιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἔστω καὶ σύντομον διαδικασίαν τοῦ νόμου 2521 περὶ παραχωρήσεως τῆς ἐσοδείας. Ἀλλὰ εἰς τὸ προτεινόμενον μέτρον τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἐν μειονέκτημα, ὅτι δι' αὐτοῦ διατηροῦνται προσωρινῶς αἱ κολλιγικαὶ σχέσεις καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν προστριβαί, τὰς ὁποίας αἶρει ὁ νόμος 2521, παραχωρῶν ὁλόκληρον τὴν ἐσοδείαν εἰς τοὺς κολλίγους καὶ οὐσιαστικῶς τὴν νομὴν καὶ κέρπῳ τῶν κτημάτων.

Ἡ διάταξις τέλος τοῦ ἀρθροῦ 14 τοῦ νομοσχεδίου, καθ' ἣν ἀναθεωροῦνται ὅλαι αἱ γενόμεναι μελέται τῶν γεωπόνων καὶ αἱ ἀποφάσεις ἀπαλλοτριώσεως, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει καταβληθῇ ὁλοσχερῶς ἡ ἀποζημιώσις, θὰ ἐπιφέρῃ ἀνευ ἀποχρῶντος λογοῦ μεγάλην ἀπασχόλησιν τῆς ἀνεπαρ-

2) Ἡ «Πανθεσσαλική» ἐζήτησε (Ἀπρίλ. 1922) τὴν τροποποίησιν τοῦ περὶ ἰδιοκτησίας ἀρθροῦ 17 τοῦ Συντάγματος διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἄμεσος παραχώρησις. Ριζικωτέρα μεταρρυθμίσεις ἀπὸ τὸν νόμον περὶ ἐσοδείας δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ τότε ὑπὸ μιᾶς ἀπλῆς Βουλῆς. Ἦδη ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις ἔχει διαμοδοσίαν νὰ προβῇ καὶ περαιτέρω. Ἡ ὑπ' αὐτῆς ἰδῶς ἐκλεγείσα ἐπιτροπὴ πρὸς καθάρτησιν τοῦ Συντάγματος οὐδεμίαν τροποποίησιν προσέτεινε διευκολύνουσαν τὴν ἀγροτικὴν ἀπαλλοτριώσιν ὡς πρὸς τὴν παραχώρησιν πρὸ τῆς ἀποζημιώσεως ἢ τὴν μείωσιν τῆς ἀποζημιώσεως (πρβ. ἄνωτ. σελ. 81), οὐδ' ὑπάρχει ἐπιτέως ὅτι ἡ Συνέλευσις θὰ εἶνε ὀλιγώτερον συντηρητικὴ τῆς ἐπιτροπῆς.

κοῦς εἰδικῆς ὑπηρεσίας καὶ νέαν σοβαρὰν ἐπιβράδυνσιν τῆς ἐφαρμογῆς.

Ἡ μέριμνα διὰ τοὺς κτηνοτρόφους.— Τὸ ἐνοικιοστάσιον. Τὴν Κυβέρνησιν τῶν Φιλελευθέρων ἀπησχόλησε πρωτίστως ἡ ἀποκατάστασις τῶν ἀκτημόνων καλλιεργητῶν, ἐμελέτα δ' αὐτὴ ἐκ παραλλήλου καὶ τὸ πρόβλημα τῶν νομάδων κτηνοτρόφων καὶ παρεσκεύαζε τὴν ἐπίλυσιν του. Ἡ ἀνεπάρκεια τεχνικοῦ προσωπικοῦ, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὄλαι αἱ διαθέσιμοι δυνάμεις εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν ἀγροτικὴν ἀπαλλοτριώσιν, θὰ ἦτο ἀνυπέβλητον ἐμπόδιον ἐπ' ἄρκετον χρόνον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν μέτρων καὶ ὑπὲρ τῶν κτηνοτρόφων. Τὴν λίαν δικαιολογημένην λοιπὸν προτεραιότητα ἀνεγνώρισεν ἡ τότε Κυβέρνησις εἰς τοὺς ἀγρότας.

Ἀλλ' ἐν τῇ μεταξύ παρέσχεν εἰς τοὺς κτηνοτρόφους μεγάλην προστασίαν κατὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν λιβαδίων ἢ τῶν ἐνοικιαστῶν αὐτῶν (προστασία σμικτῶν κατὰ ὑπεννοικιαστῶν τσελιγγάδων) διὰ τοῦ ἐνοικιοστασίου τῶν βοσκῶν, τὸ ὅποιον συγχρόνως ἀπέβαινε προστατευτικὸν καὶ διὰ τοὺς καταναλωτὰς τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων, ἀπετέλει δὲ καὶ μίαν βᾶσιν διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς αἰσχροκερδείας ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν. Τὴν ἀλήθειαν δὲ αὐτὴν ἀνεγνώρισεν πρό τινας καὶ τὸ Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον Ἀθηνῶν ἐν συσκέψει του περὶ τῶν ἐπιβαλλομένων κατὰ τῆς ἀκριθείας τοῦ βίου μέτρων.¹⁾

Ἡ μενανοεμβριανὴ Κυβέρνησις κατήγγησεν ἐν τούτοις τὸ ἐνοικιοστάσιον, πιεσθεῖσα προφανῶς ὑπὸ πολλῶν ἰδιοκτητῶν λιβαδίων.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ προϊστάμενος τῆς διευθύνσεως τῆς Γεωργίας κ. Χασιώτης ἐβεβαίωσεν εἰς τὸ τεύχος τοῦ Μαΐου 1921 τῶν «Νέων Γεωπονικῶν», ὅτι «μετὰ τὴν ἄρσιν ἐφέτος τοῦ ἐνοικιοστασίου τῶν βοσκῶν, τοῦ συγκατοῦντος ὁποσδήποτε τὴν κατάστασιν, ὁ μέγας ἀνταγωνισμὸς τῶν ποιμένων μεταξύ των (ὁ σῶζων ἑαυτὸν σωζέτω), θὰ ὑψώσῃ ἀναγκαίως εἰς δυσθεώρητον ὕψος τὰ ἐνοίκια. Ἀπεδείνυε δὲ ὁ διευθυντὴς τῆς Γεωργίας, ποῦ ὀφείλετο πρότερον ἡ αἰσχροκερδεῖα, δηλαδή εἰς τοὺς διαμέσους ζωεμπόρους, τυρεμπόρους καὶ ἄλλους κερδοσκοποῦς κατὰ μέγα μέρος, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἄρσις τοῦ ἐνοικιοστασίου προσέθεσε καὶ πολλοὺς ἰδιοκτήτας ἢ μεγάλους ἐνοικιαστὰς.²⁾

1) Πρβ. καὶ ἐντυπον ὑπόμνημά του πρὸς τὴν Κυβέρνησιν 1922.

2) Προτάσει τοῦ κ. Χασιώτη τὸ Α' Πανελλήνιον Ἀγροτικὸν Συνέδριον ἐξέδωσε τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα: «Νὰ ζητηθῇ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ὅπως ἐπαφῆρῃ τὸ ἐνοικιοστάσιον ἐπὶ τῶν βοσκῶν τῶν ἰδιοκτητῶν τσελιγγίων καὶ τῶν μονοστηριακῶν κτημάτων, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν κοινοτικῶν καὶ συνεταιρικῶν τοιούτων, μετὰ τὸ ἐνοίκιον, τὸ ὅποιον ἐπλήρωνον αἱ ἐνοικιασταὶ ὅτε ἦσθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ ἐνοικιοστάσιον, ἠδύνημένον κατὰ 20 οἶο καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ

Διὰ τῆς ἀγροτικῆς νομοθεσίας ἐλήφθη προσωρινῶς καὶ ἐν ἄλλοις μέρον πρὸς ἐξοικονόμησιν βοσκῶν εἰς αὐτὰ τ' ἀπολλοτριούμενα κτήματα. Κατ' ἐξαίρεσιν τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐκμισθώσεως τῆς κοινῆς βοσκῆς ὑπὸ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν ἀποκαθισταμένων ἀγροτῶν, ἐπετράπη (ἄρθρ. 11 νόμου 2189) «μέχρι μιᾶς τὸ πολὺ πενταετίας εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς νὰ ἐνοικιάζουσι τὰς ἐν ἀγροναπαύσει ἢ τυχὸν πλεοναζούσας βοσκησίμους ἐκτάσεις, μετ' ἐγκρίσιν τοῦ προϊσταμένου τοῦ γραφείου ἐποικισμοῦ, εἰς μὴ συνεταιρικούς κτηνοτρόφους». Διὰ τοῦ μέτρου δὲ τούτου ὠφελούνται καὶ αὐτοὶ οἱ γεωργοὶ, μὴ ἀφίνοντες ἀνεκμεταλλεύτους τὰς ἐκτάσεις ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας, καθ' ἃ ἤθελε κρίνει ἡ ἀρμοδία ἀρχή, δὲν ἐχρησιμοποίησαν ἄλλως, εἴτε λόγῳ ἀγροναπαύσεως, εἴτε λόγῳ προσωρινῆς ἀδυναμίας.

Ἄλλὰ καὶ μία ἄλλη διάταξις τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου (ἄρθρ. 3 § 5) ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ μὴ θιχθοῦν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ συμφέροντα τῶν κτηνοτρόφων χάριν τῶν γεωργῶν. Ὁρίζε δηλαδή, ὅτι «γαίαι, ἀνέκαθεν χρησιμοποιοῦμεναι ὡς λιβάδια καὶ μὴ δυνάμεναι νὰ κατασταθῶσι κατάλληλοι πρὸς καλλιέργειαν, ἀπαλλοτριούνται μόνον, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον εἶνε ἀναγκαῖαι διὰ τὴν κτηνοτροφίαν παρακειμένων συνοικισμῶν, περιλαμβανομένων ἐντὸς ἀπαλλοτριουμένων δυνάμει τοῦ παρόντος νόμου κτημάτων».

Αἱ ὑπὲρ τῶν κτηνοτρόφων προτεινόμεναι διατάξεις. Αἱ διαμαρτυρίαι τῶν κτηνοτροφικῶν πληθυσμῶν, ἰδίᾳ κατόπιν τῆς ἄρσεως τοῦ ἐνοικιοστασίου, ἐπροκάλεσαν πρόνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν δι' ἐνὸς βεβιασμένου ἀκροτελευταίου ἄρθρου, προσκολληθέντος εἰς τὸ ἀγροτικὸν νομοσχέδιον. Κατ' αὐτὸ ὁ κλήρος διακρίνεται εἰς πλήρη διὰ τοὺς ἔχοντας 50—100 αἰγοπρόβατα καὶ ἡμισὴ διὰ τοὺς ἔχοντας 25—50 τοιαῦτα. Ἡ ἑκτασίς του ἀποτελεῖται ἀφ' ἐνὸς ἐκ καλλιεργησίμου γῆς μέχρις 20 στρεμμάτων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ βοσκῆς μέχρις 100 στρεμμάτων, διὰ τὸν πλήρη κλήρον καὶ μέχρι 50 διὰ τὸν ἡμισὴ. Δι' ὄρεινὰς βοσκὰς ἡ ἑκτασίς αὐτὴ δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ τριπλασίου. Τ' ἀπολλοτριούμενα λιβάδια ὀρίζονται διὰ Β. Διατάγματος, ἐφαρμοζομένης τῆς διαδικασίας τῆς ἀγρο-

ὑπερβῆ τὸ πληρωτέον μίσθωμα τὰ 300 ο(ο ἀφ' ὅτι ἦτο τοῦτο κατὰ τὸ 1914, ἐπισυμφερόμενον τῶν ἐπὶ πλέον πληρωθέντων ἀπὸ τῆς ἄρσεως τοῦ ἐνοικιοστασίου. Ἡ ἰσχὺς τοῦ ἐνοικιοστασίου νὰ ἔχῃ διάρκειαν ὅσον καὶ τὸ ἐνοικιοστάσιον τῶν οἰκιῶν εἰς τὰς πόλεις, ἢ μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν νομάδων κτηνοτρόφων, οἱ ὅποιοι νὰ παραμείνουσι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἰς ἃ λιβάδια νῦνεύρισχονται»
Καὶ αἱ συγκληθεῖσαι ὑπὸ τῆς «Πανθεσ. Ἄγροτ. Ἐνώσεως» καθ' ἄπασαν τὴν Θεσσαλίαν τελευταῖαι (Φ]βριος 1922) συνελεύσεις τῶν καλλιεργητῶν καὶ κτηνοτρόφων διετύπωσαν μεταξὺ ἄλλων καὶ αἴτημα περὶ ἐπαναφορᾶς τοῦ ἐνοικιοστασίου τῶν βοσκῶν.

τικῆς ἀπαλλοτριώσεως. Δὲν ἀπολλοτριούται ἑκτασίς 1000 στρεμμάτων κατ' ἀντίθεσιν τῆς γεωργικῆς ἀπαλλοτριώσεως. Συνεπέστερον θὰ ἦτο νὰ περιορισθῆ τὸ ἀναπαλλοτριώτον μόνον διὰ τοὺς ἀσκοῦντας τὴν κτηνοτροφίαν ἰδιοκτητίας, μὴ ἐκμεταλλεομένους δὲ αὐτὰ δι' ἐνοικιάσεως. Πᾶς σκηνίτης, πολίτης Ἑλλήν, 18ετῆς καὶ αἱ χήραι αἱ ἔχουσαι ἀνήλικα δικαιούνται νὰ ζητήσουσι ἀποκατάστασιν εἰς οἰονδήποτε ἐκ τῶν κτηνοτρόφων ἀπολλοτριωτέων λιβαδίων, ἢ ἀρμοδία δ' ἐπιτροπὴ ἀπαλλοτριώσεως ἀποφαίνεται ἐπὶ τῶν αἰτήσεων.

Ἡ βοσκὴ παραμένει κοινή, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς ὀριστικῆς ἐπιτροπῆς, ἀνευ συνεταιρισμοῦ. Οὕτω καὶ ἐν προκειμένῳ ἐκδηλοῦται ἡ ἀντιπάθεια πρὸς τὴν συνεταιρικὴν ὀργάνωσιν, ἢ ὁποία ἐνεδείκνυτο κατὰ μείζονα λόγον διὰ τοὺς κτηνοτρόφους, καθ' ὃ συνειθισμένους ἀνέκαθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων εἰς πρωτογενῆ μεταξὺ τῶν συνεταιρικῶν συνήθως συνεργασίαν διὰ τε τὴν κοινὴν βοσκὴν, τὴν φύλαξιν τῶν ζῴων καὶ τὴν παραγωγὴν καὶ ἐκποίησιν τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶνε λίαν εὐχάριστον κατ' ἀρχὴν καὶ ἀσχέτως πρὸς τὰς λεπτομερείας, ὅτι περιελήφθησαν διατάξεις ἀφορῶσαι τὴν ἀποκατάστασιν τῶν περιπλανωμένων σκηνιτῶν, καλυτέρα δὲ μελέτη καὶ ἐρευνα τοῦ ζητήματος δύναται νὰ βελτιώσῃ τὰς σχεδιαζομένας ταύτας διατάξεις, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν ἑκτασίαν τῶν κλήρων, τὴν συνεταιρικότητα αὐτῶν καὶ τοὺς δικαιουμένους ἀποκαταστάσεως. Ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία μας οὐχ ἦντο δὲν θὰ παύσῃ νὰ μετακινῆται, λόγῳ τοῦ κλίματος καὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους μας, ἐκ τῶν πεδιάδων εἰς τὰ βουνὰ τὸ θέρος, πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ὄρεινῶν βοσκῶν, καὶ ἀντιστρόφως τὸν χειμῶνα. Ἀλλὰ θὰ εἶνε εὐτυχεῖς οἱ σκηνίται, ἐὰν ἔχουν ἐξησφαλισμένον ἰδιόκτητον βοσκήσιμον τόπον, ἰδίᾳ δὲ τὸν χειμερινόν, διὰ ν' ἀνεγείρωσι καὶ μονίμους οἰκίσκους. Ὁ ἀκτῆμων ἀγρότης συνδέεται βεβαίως πρὸς τὴν γῆν καὶ συμβάλλει εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς διὰ τῆς ἐργασίας του. Ἀλλὰ δὲν νομίζομεν, ὅτι ἡ ἔλλειψις τοῦ τοιούτου δεσμοῦ τοῦ ἀκτῆμονος κτηνοτρόφου πρὸς τὴν γῆν πρέπει ν' ἀποκλείσῃ αὐτὸν τῆς ἀποκαταστάσεως. Διότι ναὶ μὲν δὲν συντελεῖ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν βοσκησίμων χόρτων, τὰ ὁποία φύονται αὐτομάτως, ἀλλὰ συμβάλλει εἰς τὴν ἐνδεδειγμένην ἐκμετάλλευσιν τῆς γῆς διὰ τῶν ζῴων, τὰ ὁποία αὐτὸς ἐπιτηρεῖ καὶ ἀναπτύσσει, ἐκτιθέμενος εἰς τὰς ταλαιπωρίας τοῦ ὑπαιθροῦ καὶ νομαδικοῦ βίου. Ἡ ἀναγκαστικὴ λοιπὸν ἀπαλλοτριώσις πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ νομάδων κτηνοτρόφων βασιζέται ἀναμφιβόλως εἰς κοινωνικὴν ὠφέλειαν.

Ἐὰν δὲ οἱ ποιμένες διὰ τῆς ἐγκαταστάσεώς των εἰς καλλιεργῆ-

σιμα χειμερινά λιβάδια γίνουσι ἐν μέρει καὶ καλλιεργηταί, τοῦτο ἔστι σημάνη μείζονα ἀπόδοσιν τῆς γῆς, ἔστω καὶ ἐπὶ περιορισμῷ τῆς κτηνοτροφίας. Ὁ περιορισμὸς δὲ οὗτος θὰ συνεπαγάγῃ εἰς πολλὰ μέρη ἀντίστοιχον περιορισμὸν τῆς ὀρεινῆς κτηνοτροφίας, ὁπότε θὰ διευκολυνθῇ ἐν μέρει ἡ τήρησις καὶ ἐπέκτασις δασικῶν τινῶν ἀπαγορευόμενων τῆς βοσκῆς, χάριν τῆς ἀναδασώσεως τῆς χώρας.

Ἐπίλογος. Ἐν συμπεράσματι ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι, ἐνῷ τὰ ὑπὲρ τῶν ἀγροτῶν μέτρα τῶν Φιλελευθέρων ἀνεστάλησαν ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτῶν, ἐπὶ γεωργικῇ καὶ κοινωνικῇ ζημίᾳ τῆς χώρας, δὲν κατέστη δυνατόν μέχρι τοῦδε ἐπὶ ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος ν' ἀντικατασταθῶσι δι' ἄλλων μέτρων, καλυτέρων τυχόν κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν νῦν κυβερνώντων.

Τὸ δὲ νομοσχέδιον, ἐφ' ὅσον καὶ ὅταν ποτὲ ἤθελε, ὡς ἔχει, καταστῆ νόμος, θὰ ἐπέφερε ποιάν τινα βελτίωσιν εἰς μερικά σημεῖα τῆς κειμένης νομοθεσίας, τῆς ὁποίας ἐν τῷ μεταξὺ ἠδύνατο καὶ ἐπεβάλλετο νὰ προχωρήσῃ ἡ ἐφαρμογή.

Ἄλλὰ συγχρόνως ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμισις θὰ ἔχειροτέρευεν, ὡς εἶδομεν, ὡς πρὸς ἄλλα πολὺ οὐσιωδέστερα σημεῖα διὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ὑποβληθέντος νομοσχεδίου.

Ἡ μεγάλη δὲ αὕτη μεταρρύθμισις, ἡ ὁποία ἔβαινε κατ' εὐχὴν μέχρι τῶν ἐκλογῶν τοῦ Νοβρίου 1920, κλονίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τὴν ἐπελθοῦσαν λίαν δυσμενῆ τροπὴν τῆς νομισματικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐν γένει καταστάσεώς μας.

Ἐκ τῆς παρατεινομένης δὲ ἐκκρεμότητος ἐγκυμονοῦνται σοβαροὶ κίνδυνοι ἀνωμάλου ἐξελίξεως τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος.

Ὁ Ἐμφυτευτικὸς Νόμος.

Ἡ ἀρχή, ἐφ' ἧς βασίζεται ὁ ἀγροτικὸς νόμος, τοῦ νὰ περιέλθῃ ἡ γῆ κατὰ ἰδιοκτησίαν εἰς τοὺς καλλιεργητάς τῆς, ἐπέξετάθη διὰ τοῦ ἐμφυτευτικοῦ νόμου 2189 (1920) καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἐμφυτευτικῶν κτημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα μάλιστα ὁ γεωργικὸς καὶ ὁ νομικὸς δεσμὸς τοῦ καλλιεργουμένου πρὸς τὴν γῆν εἶνε ἰσχυρότερος ἢ ἐπὶ τῶν κολλιγικῶν ἢ ἄλλων κτημάτων. Ὁ ἐμφυτευτικὸς νόμος δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὴν σημασίαν. Ἡ δὲ αὐτοῦ ἐπιδιωκομένη κατάργησις τοῦ συστήματος τῆς δασονομίας τοῦ ἀκαθαρίστου προϊόντος μεταξὺ τοῦ ἐμφυτευτοῦ καὶ τοῦ φιλοκυρίου, ἔνεκα τῆς ὁποίας ὁ ἐμφυτευτὴς δυσκόλως προβαίνει εἰς δαπανήρας ἢ κοπιώδεις βελτιώσεις τῆς ἐκμεταλλεύσεως, καὶ ἡ περιέλευσις τῆς

πλήρους κυριότητος εἰς τὸν ἐμφυτευτὴν, ἀποβαίνει ἕπερ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς. Ἡ μικρὰ καλλιέργεια, καὶ δὴ τῆς ἀμπέλου περὶ τῆς ὁποίας κυρίως πρόκειται, ἀναμφιδόλως θὰ προαχθῇ, ἐὰν ἀντικατασταθῇ ἡ σχέσις τῆς ἐμφυτεύσεως διὰ τῆς μικροῖδιοκτησίας τοῦ καλλιεργητοῦ, καὶ μάλιστα μὲ πιστωτικὴν αὐτοῦ ἐνίσχυσιν. Ἡ σύστασις τῆς ἐμφυτεύσεως ὀφείλεται κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν, εἰς πολλὰς περιφερείας, κατοχὴν τῆς γῆς ὑπὸ τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν, ἰδίᾳ τῶν Μονῶν οἱ ὅποιοι δὲν ἦσαν διατεθειμένοι, ἢ δὲν ἠδύναντο, νὰ πωλοῦν τεμάχια τοῦ κτήματός των εἰς τοὺς γεωργούς, ἀλλὰ παρεχώρουν εἰς αὐτοὺς τὴν γῆν, συνήθως χέρσον, πρὸς ἐμφύτευσιν ὑπὸ βαρεῖς ἄρουρα. Κατὰ δεῦτερον δὲ λόγον ὀφείλεται εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀδυναμίαν τῶν πλείστων καλλιεργητῶν νὰ ἀγοράζωσι τὴν γῆν, καίτοι καὶ τοῦτο θὰ τοῖς ἦτο δυνατόν διὰ λογικῶν πιστωτικῶν διευκολύνσεων ἐκ μέρους τοῦ ἰδιοκτήτου ἢ τρίτου δανειστοῦ. Ἡ προϊούσα συνεταιρικὴ καὶ πιστωτικὴ ὀργάνωσις ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως ἀφ' ἑτέρου ἀπομακρύνουν εὐτυχῶς διὰ τὸ μέλλον τὸν ἐκ τῆς μὴ συστάσεως πλέον ἐμφυτεύσεων τυχόν κίνδυνον τῆς μὴ ἐπέκτασεως τῆς καλλιεργείας. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καλλιεργήσιμος γῆ, ὁ γεωργὸς θὰ εὐρίσκη πίστωσιν πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς κατὰ κυριότητα.

Δὲν κρίνω ἄσχοπον νὰ παραθέσω ἐνταῦθα καὶ τὰς γενομένας ἐπὶ τοῦ ἐμφυτευτικοῦ νόμου ἀνακοινώσεις μου, ὡς γενικοῦ γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου τῆς Γεωργίας (πρὸς «Πατρίδα» 13 Ἰουλίου 1920 καὶ «Βοηθὸν τῶν Συνεταιρισμῶν» Ἰουλίου 1920), καθ' ὃ ἀναφερομένας εἰς συμπληρωτικὸν τῆς ἀγροτικῆς νομοθεσίας θεσμὸν, διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ὁποίου ἐδείχθη δυστυχῶς μεγάλη ἀδιαφορία ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1920 καὶ ἐντεῦθεν ἐκ μέρους τῶν τε δικαστηρίων καὶ τῆς διοικήσεως, ὑποκυψάσης καὶ ἐν τούτῳ εἰς τὴν ἀντιαγροτικὴν πίεσιν, καὶ διὰ τὸν ὅποιον θεσμὸν ἡ δικηγορικὴ ἐφευρετικότης ἐγέννησε μερικά ζητήματα πρὸς παρέλκυσιν τῆς ἐφαρμογῆς. Τὰ κυριώτερα τῶν ζητημάτων τούτων, τὰ ὁποῖα παραδόξως δὲν ἐτάμησαν ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ὀριστικῶς, διασαφηνίζονται εἰς τὰς ἀνακοινώσεις ἐκείνας.

Ἐἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Πελοπόννησον, οἱ ἰδιοκτῆται τῆς γῆς, καὶ μεταξὺ αὐτῶν συνήθως τὰ Μοναστήρια, παρεχώρουν εἰς τοὺς γεωργούς ἀγροὺς ἀκαλλιεργήτους ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐμφυτεύσωσι καὶ καλλιεργοῦν τὴν γῆν οἱ γεωργοὶ μὲ ἐξοδά των, ν' ἀποδίδουν δὲ ἐκ τῆς ἀκαθαρίστου παραγωγῆς εἰς τὸν

ιδιοκτήτην ἕνα ὠρισμένον ποσοστόν, φθάνον ἐνιαχοῦ μέχρι τῶν 35 ο]ο, τὸν ἐμφυτευτικὸν λεγόμενον κανόνα.¹⁾

Ἐν πρώτοις λοιπὸν ὁ νόμος περιώρισε τὸν κανόνα τοῦτον εἰς 20 ο]ο κατ' ἀνώτατον ὄριον, χαρακτηρίσας ὡς αἰσχροκερδῆς τὸ ἐπὶ πλέον καὶ ἐπεκτείνας τὰς ποινὰς τῶν περὶ αἰσχροκερδείας καὶ τοκογλυφίας διατάξεων διὰ τὸ ὑπερβάλλον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου τούτου ἀνεκουφίσθησαν σημαντικώτατα ἀμέσως οἱ ἐμφυτευταί, λ.χ. τῆς Ἀττικῆς, οἱ ὅποιοι κατέβαλλον 33 ο]ο εἰς τοὺς φιλοὺς κυρίους τῆς γῆς, εἰσπράττοντας ἀκόπως, χάρις εἰς τὸ γεγονός ἀπλῶς τῆς μονοπωλιακῆς ὑπ' αὐτῶν κατοχῆς τῆς γῆς, τὸ ὑψηλὸν τοῦτο εἰσόδημα. Διὰ τὰς συνολογηθησομένας εἰς τὸ μέλλον ἐμφυτεύσεις ὁ νόμος ὀρίζει τὸν κανόνα εἰς 15 ο]ο κατ' ἀνώτατον ὄριον.

Κατὰ τὸν ἀγροτικὸν νόμον δύναται νὰ γίνῃ ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτριώσις καὶ κτημάτων περιεχόντων ἐμφυτεύσεις διὰ ν' ἀποκατασταθοῦν οἱ καλλιεργηταὶ αὐτῶν εἰς μικροῖδιοκτητὰς, ἀλλὰ μόνον ἐὰν τὰ κτήματα ταῦτα ὑπερβαίνουν τὰ χίλια στρέμματα. Ἡδὴ συμπληρώνει ὁ ἐμφυτευτικὸς νόμος τὸ εὐεργέτημα καὶ διὰ τὰ κάτω τῶν χιλίων στρεμμάτων ἐμφυτευτικὰ κτήματα. Ἐπιτρέπει, κατὰ τὴν σύντομον διαδικασίαν τοῦ καὶ κατὰ εἰδικὸν ὑπολογισμὸν τῆς ὀφειλομένης εἰς τὸν φιλὸν κύριον ἀποζημιώσεως, νὰ ἐξαγοράζουσι οἱ ἐμφυτευταὶ τὴν φιλὴν κυριότητα κτημάτων εἴτε κάτω τῶν χιλίων στρεμμάτων εἴτε καὶ ἄνω. Διὰ τὰ κτήματα τὰ ἄνω τῶν χιλίων στρεμμάτων, τὰ περιλαμβανόμενα ἀναμιξῆ ἐμφυτευτικὰς καὶ ἄλλας μὴ τοιαύτας ἐκτάσεις, δύναται νὰ γίνῃ καὶ ἡ διαδικασία τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου συγχρόνως καὶ διὰ τὴν ἐμφυτευτικὴν ἔκτασιν. Δύναται ὅμως νὰ ζητηθῇ ὡς πρὸς τὴν ἐμφυτευτικὴν ἔκτασιν μόνον ἡ διαδικασία τοῦ ἐμφυτευτικοῦ νόμου, ἐφ' ὅσον δὲν ἤρχισεν ἡ διαδικασία τοῦ ἀγροτικοῦ.²⁾

Ἐν τῷ δικαίωμτι τῆς ἐξαγορᾶς ἔχει ὁ ἐμφυτευτής, ὅστις καλλιεργεῖ ἐπὶ μίαν δεκαετίαν τοῦλάχιστον τὸ κτήμα. Ἐννοεῖ δηλ. ὁ νόμος, ὅτι ἡ ἐμφύτευσις πρέπει νὰ ἔχη γίνῃ πρὸ δεκαετίας τοῦλάχιστον ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ ἐμφυτευτοῦ, ἢ τῶν τυχόν δικαιοπαρόχων του. Ἡ καλλιεργεῖα πρέπει νὰ γίνῃ αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ ἐμφυτευτοῦ καὶ τῶν μελῶν

1) Ἐννοεῖται ὅτι διὰ τὴν νόμιμον σύστασιν τῆς τοιαύτης ἐμφυτεύσεως, καίπερ ἐμπραγμάτου δικαίωματος, ἐπεγράθησεν ἀνεκάθετον νὰ μὴ θεωρῆται ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον ἡ συμβολαιογραφικὴ πράξις καὶ ἡ μεταγραφὴ. Τὴν οὕτω δὲ διαμορφωθεῖσαν σχέσιν εἶνε αὐτονόητον ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ὀνομοθέτου, οὐδ' ἐκρίθη ἀναγκαῖος ὁ ὀρισμὸς αὐτῆς ἐν τῷ νόμῳ.

2) Πρὸβ. συνδυασμένα ἄρθρα 1 § 1 καὶ § 2, ἄρθρ. 3 § 3, ἄρθρ. 4 § 5 καὶ ἄρθρον 5 ἐμφυτευτικοῦ νόμου.

τῆς οἰκογενείας του κατὰ τὸ δυνατόν μέτρον. Ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ἡ καλλιεργεῖα ἐνεργεῖται ἐν μέρει δι' ἐργατῶν, οὐχὶ αὐτοπροσώπως, τότε τὸ δικαίωμα τῆς ἐξαγορᾶς ἔχει μόνον ὁ ἀκτῆμων ἐμφυτευτής, ὁ στερούμενος δηλ. ἐντελῶς ἄλλης ἀγροτικῆς ιδιοκτησίας ἢ μὴ ἔχων ἐπαρκῆ διὰ τὰς ἀνάγκας μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας ἀγροτικὴν ιδιοκτησίαν. Κατὰ συνέπειαν ἀποκλείονται τῆς ἐξαγορᾶς οἱ κτηματῆται ἐμφυτευταί, οἱ ἐκμεταλλεούμενοι τὰς ἐμφυτεύσεις των δι' ἐνοικιάσεως πρὸς τρίτους ἢ διὰ μισθωτῶν καλλιεργητῶν. Ὁ νόμος ἠθέλησε δηλ. νὰ εὐνοήσῃ τοὺς πραγματικοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς.

Ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὴν ἐξαγορὰν τῆς φιλῆς κυριότητος ὑπὸ τοῦ ἐμφυτευτοῦ γίνεται κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον. Ἐξευρίσκειται πρῶτον ἡ σημερινὴ ὀλικὴ ἀξία τοῦ κτήματος ἐπὶ τῇ βάσει παντὸς στοιχείου ἐκτιμῆσεως (ἀγοραίας ἀξίως, ἐνοικίου, εἰσοδήματος κλπ.), ἡ ἀξία δὲ αὕτη ἀναλύεται εἰς τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: α') Εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀξίαν τῆς ἀσκεποῦς γῆς, καθ' ὃν δηλ. χρόνον αὕτη ἐδόθη πρὸς ἐμφύτευσιν, β') τὰς καταβληθείσας ὑπὸ τοῦ ἐμφυτευτοῦ δαπάνας ἐκπερσώσεως, φυτεύσεως καὶ μονίμων βελτιώσεων καὶ γ') τὴν ὑπολειπομένην διαφορὰν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἐκ τῆς ὀλικῆς ἀξίας τοῦ κτήματος τῶν δύο ἀνωτέρω ποσῶν, ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπελθοῦσαν αὔξησιν τῆς ἀξίας τοῦ κτήματος. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ποσῶν τὸ πρῶτον, ἡ ἀρχικὴ ἀξία τῆς ἀφυτεύτου γῆς, ἀνήκει εἰς τὸν ιδιοκτήτην καὶ τὸ δεύτερον, αἱ δαπάναι τῆς ἐμφυτεύσεως, εἰς τὸν ἐμφυτευτὴν. Τὸ ὑπόλοιπον, τὸ τρίτον ποσόν, διανέμεται ὡς ἐξῆς. Κατ' ἀνώτατον ὄριον λαμβάνει ὁ ὀνομοθέτης ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τὰ 3/10, ὀλιγώτερον δὲ ἂν τὸ διπλάσιον τοῦ ποσοστοῦ τοῦ ἐμφυτευτικοῦ κανόνος εἶνε μισρότερον τῶν 3/10 (δηλ. κάτω τῶν 30[100]), ὅποτε ὁ ιδιοκτήτης λαμβάνει τὸ διπλάσιον τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κανόνος· λ.χ. ἂν ὁ κανὼν εἶνε 10 ο]ο, θὰ λάβῃ ὁ ὀνομοθέτης τὰ 20[100], ἢτοι 2[10, καὶ ὅχι 3[10 τοῦ εἰρημένου ποσοῦ, τοῦ ὁποῦ τοῦ ὑπόλοιπον ἀνήκει εἰς τὸν ἐμφυτευτὴν, ὅστις κυρίως διὰ τῆς ἐργασίας του συνέβαλεν εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς ἀξίας τοῦ κτήματος.

Διὰ τὴν ἐξαγορὰν γίνεται σύντομος καὶ ἄνευ τελῶν χαρτοσήμου διαδικασία, ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τοῦ ἀρμοδίου Πρωτοδικείου. Τὴν ἐπιδικασθεῖσαν ἀποζημιώσιν δικαιούται νὰ πληρώσῃ ὁ ἐμφυτευτής ὀλόκληρον ἀμέσως ἢ εἰς ἐτησίαις δόσεις, μέχρι δὲ τῆς ἐξοφλήσεως ἐξακολουθεῖ ἡ ἐμφυτευτικὴ σχέσις καὶ καταβάλλεται ὁ ἐμφυτευτικὸς κανὼν, μειούμενος κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς καταβληθείσας ἐτησίαις δόσεις. Ἀμα τῇ ὀλοσχερεῖ πληρωμῇ τῆς ἀποζημιώσεως ἡ κυριότης μεταδίδεται εἰς τὸν ἐμφυτευτὴν διὰ τῆς μεταγραφῆς τῆς προεδρικῆς

ἀποφάσεως, μολονότι αὕτη δὲν εἶνε, κατὰ τὸ ἄρθρον 2 § 2 τοῦ ἐμφυτευτικοῦ νόμου, ἀνέκκλητος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν διατάσσεται δι' αὐτῆς ἢ προσωρινὴ ἐκτέλεσις. ¹⁾ Τὴν ἐξαγορὰν δικαιούται νὰ ζητήσῃ ὁ ἐμφυτευτὴς ὅποτεδήποτε ἐντὸς 10 ἐτῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου.

Ἐπὶ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Γεωργίας, μετὰ γνωμοδότησιν τοῦ συμβουλίου ἐποικισμοῦ, δύνανται νὰ ἐξαιρεθοῦν τοῦ νόμου ἐμφυτευτικὰ κτήματα κείμενα ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, διὰ τὰ ὁποῖα, λόγῳ τῆς γειτνιάσεως αὐτῶν πρὸς τὰς πόλεις Ἀθηνῶν ἢ Πειραιῶς, ἢ τὰ θερινὰ ἐξοχικὰ κέντρα τῶν πόλεων τούτων, ἔχουν ἀξίαν οἰκοπέδου μᾶλλον παρὰ γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων.²⁾

Ἡ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐμφυτευτικοῦ νόμου πεῖρα ἴσως ἐμφανίσῃ τὴν ἀνάγκην ἐλαφρῶν τιμῶν συμπληρώσεων αὐτοῦ, διαδικαστικῆς ἰδίᾳ φύσεως, κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τοῦ κοινῶν δικονομικῶν δίκαιον. Εἰδικαὶ ἐξ ἄλλου διατάξεις δεόν νὰ θεσπισθοῦν διὰ τὰς ἰδιορρυθμους σχέσεις τῆς Ἑπτανήσου, διὰ τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ ὁ ἐμφυτευτικὸς νόμος, ὡς ἔχει, διὰ Β. Διατάγματος, ὅπως ὀρίζει τὸ ἄρθρον 9 § 2 αὐτοῦ. Ἡ Κυβέρνησις τῶν Φιλελευθέρων, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ νόμου, εἶχεν ἤδη ἀποστείλῃ εἰς Ζάκυνθον εἰδικὸν ὑπάλληλον πρὸς μελέτην τῆς αὐτόθι «ἀγροληψίας», περὶ τῆς ὁποίας οὗτος ἐδημοσίευσεν κατόπιν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην.³⁾

Τέλη Ἀπριλίου 1922.

1) Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ἄρθρου 5 § 2, ἄρθρ. 6 τοῦ ἐμφυτ. νόμου, ἄρθρ. 20 ἕως 22 τοῦ ἀργροτ. νόμου 2052 καὶ τοῦ νόμου ΓΝΑ (1911) περὶ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως οἰκοπέδων, ὡς ἡρμηνεύθη διὰ τοῦ νόμου 103 (1913).

2) Τῆς διατάξεως ταύτης ἐγίνε κακὴ χρῆσις ὑπὸ τοῦ μετανοεμβριανοῦ Ὑπουργείου, χαρακτηρισθέντων μερικῶν ἐμφυτευτικῶν κτημάτων (Τράχωνες, Καλιφτάκι κλπ.), ὡς ἐχόντων μᾶλλον ἀξίαν οἰκοπέδου, καίτοι ταῦτα εὑρίσκονται εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ παντὸς συνοικισμοῦ.

3) «Ἡ ἀγροληψία ἐν Ζακύνθῳ» ὑπὸ Χρ. Εὐελπίδη εἰς τὰ τεύχη 1—3 καὶ 4—5 τῶν «Νέων Γεωπονικῶν», 1921.

Παροράματα. Περὶ τὸ τέλος τῆς σελ. 74 ἀντὶ «Δεκέμβριον τοῦ 1921» ἀνάγνωθι «Δεκέμβριον 1920». Εἰς τὸν τελευταῖον στίχον τῆς σελ. 76 ἀντὶ «27 Ὀκτωβρίου 1920» ἀνάγνωθι «27 Φεβρουαρίου 1920». Εἰς τὸν 6 στίχον τῆς σελ. 77 ἀντὶ 2521 (1921) ἀνάγνωθι 2521 (1920).

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΩΡΙΑΝ ΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ*

ΥΠΟ Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

1. Εἰσαγωγή

Ἡ ἀναγωγή τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων εἰς ὄρισμένους αἰτιώδεις λόγους, εἰς προεξαρχούσας κινητηρίου δυνάμεις κοινωνικῆς τινος συντάξεως δὲν ἀποτελεῖ μόνον περιεκτικὴν ἐπιστημονικὴν σύνθεσιν ἀλλὰ καὶ προαγωγὴν, μονοουχὶ κορύφωμα τῆς ἐπιστημονικῆς δημιουργίας. Οὕτως καὶ ἡ θεωρητικὴ ἐρευνα τῶν συνεταιρισμῶν, ἢ σύμπτηξις δηλαδὴ τῶν καθ' ἕκαστον αἰτιωδῶν λόγων αὐτῶν καὶ ἡ ἀναγωγή των εἰς τελευταῖα αἷτια, δὲν διευκολύνει μόνον τὴν ἐπισκόπησιν αὐτῶν, ἀλλὰ δύναται νὰ προδιαγράψῃ ἐν μέτρῳ καὶ τὴν πιθανότητα τῆς περαιτέρω κατευθύνσεως καὶ ἀνεξίξεως των.

Ἡ τοιαύτη θεωρητικὴ ἐρευνα παρὰ τὴν πολυπληθῆ σχετικῶς διεθνή συνεταιριστικὴν φιλολογίαν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ συντηρητικοῦ Βίκτωρος Αἰμέ Huber, τοῦ διακεκριμένου θεωρητικοῦ τούτου τοῦ συνεταιρισμοῦ, προήχθη ὀλίγον.

Αἱ πολυπληθεῖς περιοδικαὶ καὶ ἐτήσιοι ἐκδόσεις τῶν συνδέσμων τῶν συνεταιρισμῶν, αἱ δημόσιοι ἐρευναι, αἱ στατιστικαὶ καὶ τὰ ὑπομνήματα, παρὰ τὴν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἀξίαν αὐτῶν, ὀλίγον συντελοῦσι διὰ τὴν συστηματικὴν ἐποικοδόμησιν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν τῶν συνεταιρισμῶν. Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη συμπεριφέρθη ἐν τῇ ἐρεύγῃ ταύτῃ πρὸς τοὺς συνεταιρισμοὺς ὡς πρὸς θετὸν τῆς τέκνον.

*) Γενικὴν βιβλιογραφίαν τοῦ θέματος τούτου εὑρίσκει ὁ θέλων εἰς Herkner—Καλιτσονάκι, Ἐργατικὸν Ζήτημα, Α (1919) σελ. 299 ἔ., 315 ἔ., Β (1920) σελ. 145 ἔ., 161 ἔ. Ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας ἀναφέρω ὡς σπουδαιότερα βιβλία τῆς παρούσης καὶ τῶν ἐπομένων σχετικῶν μελετῶν μου τὰ ἑξῆς: Sassen: Die Entwicklung der Genossenschaftstheorie im Zeitalter des Kapitalismus 1914. Domack, H., Der Genossenschaftssozialismus 1914. Seelmann, Die Systeme im modernen Genossenschaftswesen usw. 1917. Deumer, Das deutsche Genossenschaftswesen. 1919. Waldecker, Der Stand der Gesetzgebung über Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften usw. 1919. Oppenheimer, Fr., Genossenschaftliche Ansiedlung. 1920. Totomianz, W., Anthologie Coopérative. 1921. Neudörfer, Otto, Grundlagen des Genossenschaftswesens. 1921. Gaumont Jean, Histoire abrégée de la Coopération. 1921.

Ἡ αἰτία τούτου πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ πρόσωπα, πρὸ παντὸς ὅμως εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τοῦ συνεταιρισμοῦ. Ἐν Γερμανίᾳ οἱ κυριώτεροι ἀπόστολοι τῆς συνεταιριστικῆς ἰδέας, ὁ Schulze-Delitzsch καὶ ὁ Raiffeisen δὲν διεκρίνοντο, ἕνεκα τῆς πρακτικῆς αὐτῶν δράσεως, διὰ τὴν ἰδιαιτέραν κλίσιν των πρὸς τὴν θεωρητικὴν ἔρευναν καὶ θεμελίωσιν τοῦ ἔργου των. Μὲ φαινομενικῶς θετιστικὴν ἀντίληψιν δὲν ἀπέδωσαν καμμίαν σπουδαιότητα εἰς τὴν θεωρίαν, παρερχόμενοι τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς ἀναπτυσσομένης πρακτικῆς καὶ τῆς ἐλλιποῦς ἐπιστημονικῆς συστηματοποιήσεως. Ἀφ' ἑτέρου ἡ παλυσχιδῆς διακλάδωσις τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ πρὸς τὰς πολυεδεῖς ἀνάγκας τοῦ σημερινοῦ οἰκονομικοῦ βίου συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπισκίασιν τῶν γενικῶν αὐτοῦ ἀρχῶν. Ἐκαστος ἐκ τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ ὀρμώμενος, ἐτόνιζε πότε μὲν αὐτὴν πότε δὲ ἐκείνην τὴν χαρακτηριστικὴν ιδιότητά του. Τέλος ὅλοι αἱ διαφορώταται τάσεις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, αἱ ἀναμορφωτικαί, φιλανθρωπικαί, θρησκευτικαί κλπ. ἐχρησιμοποίησαν τὴν συνεταιριστικὴν ἰδέαν, οὕτω δὲ αὕτη διαρκῶς ἤλασσε τὰ θεμέλιά της. Τὴν συνεταιριστικὴν ἰδέαν ἐπροπαγάνδισαν ἄλλοτε ἐν Ἀγγλίᾳ ἀρνησὶθρησκοὶ Ὅθενῖται καὶ θρησκόληπτοι χριστιανοσοσιαλισταί, ἐν Γαλλίᾳ δημοκρατικοὶ καὶ βασιλικοί, ἐν Γερμανίᾳ προοδευτικοὶ καὶ συντηρητικοί, σοσιαλισταί, καθολικοί. Μήπως ὅμως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καὶ εἰς τὸν παγκόσμιον αὐτὸν ἀκόμη πόλεμον συνῆθη διάφορόν τι; Ἐν Γερμανίᾳ τὸ ἀστικὸν κράτος ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ πολέμου ἐχρησιμοποίησε τὴν ἑτοιμον ἤδη συνεταιριστικὴν, πρὸ παντὸς καταναλωτικὴν, ὀργάνωσιν, διὰ τὸν κανονισμὸν τοῦ ἐπισιτισμοῦ, ἐν δὲ τῇ Ρωσίᾳ οἱ νεοκομμουνισταὶ διὰ τὴν πρώτην ἐδραίωσιν καὶ ἐξάπλωσιν τῆς ἐθνικοποιήσεώς των ἐζήτησαν καταφύγιον εἰς τοὺς πιστωτικὸς καὶ καταναλωτικὸς συνεταιρισμοὺς τῆς χώρας των.¹⁾

1) Ἄν καὶ δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη τί ἐκ τῶν ἀποκτημάτων τῆς παγκοσμίου ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ παγιωθῆ, ἐν ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ συνεταιριστικὴ ἰδέα εἶναι προωρισμένη νὰ διευχεράνη τὴν ὑπερπήδησιν τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ συνεταιριστικοῦ πνεύματος καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἐδραίωσεως τῆς ἰδέας, ὅτι ὡς τελικὸς σκοπὸς τῆς οἰκονομίας δὲν εἶνε ἡ παραγωγὴ ἀλλὰ ἡ κατανάλωσις. Εἰς τὴν συνεταιριστικὴν ἰδέαν διαβλέπουν σήμερον οἱ μὴ μυωπάζοντες οἰκονομολόγοι «τὰ ὑπολειφθέντα ὑγιῆ κύτταρα τοῦ νοσούντος οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ». Ἡ ἐπὶ τῆς δημοκρατικῆς δὲ καὶ κοινωνικῆς ἀρχῆς ἀναδιοργάνωσις τῆς πλουτοκρατικῶς λειτουργούσης σήμερον οἰκονομικῆς ζωῆς δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ μόνον διὰ τῆς εὐρυτέρας ἐξαπλώσεως καὶ βαθυτέρας λειοδύσεως τῆς συνεταιριστικῆς ἰδέας εἰς τὰς πολυαριθμοὺς κατωτέρας κοινωνικὰς τάξεις. Αὕτη θὰ ἐνεδυνάμωνε τὸ κοινωνικὸν αἰσθημα, θὰ παρῶμα πρὸς μίαν κοινὴν συνεργασίαν μὲ μίαν λέξιν θὰ ἐξομοίωζε τὴν συνείδησιν ἡμῶν.

Οὕτως ἡ τελείως ἀντίθετος πνευματικὴ κατεύθυνσις κατὰ τε τὴν σύλληψιν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς συνεταιριστικῆς ἰδέας, αἱ διαφοραὶ εἰς τὰς περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίας τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἔσχον τὰ ἐπακόλουθὰ των, καθόσον ἀφορᾷ τὴν τε πρακτικὴν ἐξέλιξιν ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ τὴν θεωρητικὴν θεμελίωσιν τῶν συνεταιρισμῶν. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἔρευνα τῶν πνευματικῶν τάσεων, τῶν μεθόδων τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως αἱ ὁποῖαι ἐπηρέασαν τὸν συνεταιρισμὸν ἐν τῇ ἀνελίξει του, διὰ τὴν διάγνωσιν τῆς πέμπτης οὐσίας του.

2. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις.

Ὁ συνεταιρισμὸς διὰ βιοποριστικοὺς σκοποὺς εἶναι τόσον ἀρχαῖος ὅσον καὶ ἡ ἀνθρωπότης.^{1, 2)} Κάθε χώρα καὶ κάθε λαὸς παρουσιάζουσιν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἱστορίας συνεταιριστικὰς ἀπάρχας ἀναλόγως τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως, τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς των ἀναπτύξεως. Ὅσον ἀπώτερον ἱστορικῶς ἐρευνῶμεν τὸ παρελθόν, τόσον καὶ ἀνευρίσκομεν πολυεδῆ συνεταιριστικὰ πλάσματα, μάλιστα δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ οἰκονομία ἀρχικῶς εἶχε συνεταιριστικὴν ὄψιν, τῆς ἀτομικῆς λειτουργίας αὐτῆς προϋποθετούσης οἰκονομικὴν τινα προαγωγὴν. Αἱ πρωτόγονοι φυσικαὶ σχέσεις, ἡ ἀναζήτησις τῶν μέσων τῆς διατροφῆς, αἱ δυσχερέστεραι καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἀτόμου ὑπερβαίνουσαι ἐργασίαι, ἡ οἰκῆσις, ἡ ἀπόκρουσις ἐξωτερικῶν κινδύνων ἐπέβαλλον τοιαύτην τινὰ συνένωσιν τῶν ἀτόμων, ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἀκόμη συναντᾶται εἰς τοὺς πρωτογόνους λαοὺς. Μήπως ὅμως ζῶσαν εἰκόνα οἰκονομικοῦ συνεταιρισμοῦ δὲν παρουσιάζει καὶ ἡ οἰκογένεια εἰς τὴν ὁποίαν συναντῶμεν μέχρι τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς κοινότητα ἐργασίας, προσόδου, καταναλώσεως. Πολλάκις μάλιστα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας οὐτε ἀποχωρίζονται ἀλλήλων ἀλλὰ παραμένουσιν εἰς τὴν αὐτὴν μεγεθυθεῖσαν οἰκο-

1) Ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος κατώρθωσε μέχρι σήμερον, λέγει ὁ Gierke, ὀφείλει εἰς τὴν συνεργασίαν μετὰ τοῦ συνανθρώπου του, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ὑπερπήδη τὴν βαθμίδα τοῦ ἀλόγου ζῴου. Ἡ συνένωσις αὕτη δὲν ἐπιτείνει μόνον τὴν δύναμιν τοῦ ἀτόμου ἀλλὰ παρέχει εἰς αὐτὸ πρὸ παντὸς τὸ μέσον πρὸς δοῦσιν πέραν τῶν ὀρίων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, συνδέουσα δὲ παρελθούσας μετὰ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν, παρέχει οὕτω τὴν δυνατότητα τῆς ἀνακαταξέσεως τῆς ἱστορίας.

2) Ἡ τῶν γραφῶν ῥῆσις «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον» καίτοι ἀφορᾷ πρὸ παντὸς τὸν πρῶτον καὶ ἱερὸν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σύνδεσμον, τὸν γάμον, ὅμως περιέχει συγχρόνως καὶ τὴν βαθυτέραν ὑπόδειξιν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπομονώσεως ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ὁ συνεταιρισμὸς συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν σχέσεων ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦνται ἐκ τῆς ἐμφύτου προδιαθέσεως αὐτῶν ὡς κοινωνικῶν ὄντων, διότι ἐν εἶναι οὐδὲν, δύο δὲ ἡ ζωὴ.

γένειαν αποτελούσαν οὕτω καθ' ἑαυτὴν δλόκληρον κοινότητα. Τοῦτο συμβαίνει παρά τοις Σλαυικοῖς λαοῖς (Zadruga), εἰς γερμανικάς ἀγροτικὰς οἰκογενεῖας ὠρισμένων τμημάτων, εἰς τὰ ὅποια ἰσχύει ἰδιάζον κληρονομικὸν δίκαιον καὶ εἰς τὰ ὅποια οἱ ἀδελφοὶ παραμένουσιν εἰς τὸ πατρικὸν κτῆμα διὰ βίου ἐργαζόμενοι.

Φυσικὸν εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπεζήτησε τὸ πρῶτον τὴν οικονομικὴν συνένωσιν αὐτοῦ ἐν τῇ γεωργίᾳ. Τὸ ἔδαφος, αἱ λειμῶνες, τὰ δάση ἀνήκον ἀρχικῶς εἰς τὴν Κοινότητα, ἢ δὲ χρήσις αὐτῶν ἦτο συνεταιριστικὴ. Αἱ συνενώσεις τῶν κατοπιν χρόνων εἶναι γενικώτεραι ἐν ταῦτῳ πολιτικαὶ καὶ οικονομικαὶ μάλιστα δὲ καὶ θρησκευτικαὶ ¹⁾ καὶ ἠθικαί. Καθόσον ὁμοῦ αἱ οικονομικαὶ ἀνάγκαι ἐπληθύνοντο ἐπὶ τοσοῦτον καὶ αἱ ἐνώσεις αὐταὶ ἐξειδικεύοντο ἰδρῦόμεναι δι' ἀποκλειστικῶς ὀριζομένους οικονομικοὺς σκοποὺς.

Ὁ Μεσαιὼν ἐπαρουσίασεν εἰς ἡμᾶς ἐπαγγελματικὴν καὶ χειροτεχνικὴν ὀργάνωσιν ²⁾ τοιαύτην, ὅταν ὁ κόσμος οὔτε πρότερον οὔτε μετὰ ταῦτα ἐγνώρισεν. Ἡ ὀργάνωσις αὕτη, ἀναγνωρίσασα τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ δίκαιον καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἐργασίας, ἐπιβάλλουσα δὲ πολυειδεῖς ὑποχρεώσεις ἀλλὰ καὶ παρέχουσα ἀντίστοιχα δικαιώματα, συνετέλεσεν ἐξόχως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεσαιωνικῆς οἰκονομίας.

Μετὰ τὸν 17. καὶ 18. ὁμοῦ αἰῶνα ἡ ἀκμὴ καὶ ταύτης παρέρχεται. Αἱ ὡς ἀντίθεσις εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ παλαιότερου καθεστώτος ἀναπτυχθεῖσαι νέαι ἰδέαι ἐπικρατοῦσιν εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτῶν πρὸς τὰς παλαιότερας, μέχρις οὗ καὶ αὐταὶ παραμερισθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐγγόνων ἴσως τῶν ἰδεῶν ἐκείνων, τὰς ὁποίας αὐταὶ ποτε ἐνίκησαν. Ὁ ἀτομισμὸς τοῦ 18. αἰῶνος δὲκ τῆς φιλελευθέρας φιλοσοφίας καὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου προαχθεῖς, δὲν διέδλεπε πλέον εἰς τὴν σύνδεσιν τοῦ ἀτόμου τὴν εὐτυχίαν τῆς ὁμάδος ἀλλὰ τὸν δεσμὸν αὐτῆς. Λογικοὶ ἄνθρωποι, λέγει ὁ Κάντιος, δὲν πρέπει νὰ χειραγωγοῦνται ὡς ἀνήλικα παιδία.

Ἡ φιλελευθέρα οἰκονομία τοῦ Ἀδάμ Σμῖθ, καὶ ἡ πολιτικὴ ἐκδή-

1) Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ὁ συνεταιρισμὸς καὶ δὴ ἐν θρησκευτικαῖς τελεταῖς ἔσχε μεγάλην ἐφαρμογὴν. Ἐκ τῶν πολλῶν θρησκευτικῶν ἐορτῶν μνημονεύεται ἐνταῦθα ἡ τοῦ θιάσου, τοῦ ἐράνου καὶ τῶν ὀργεῶνων. Πρὸβλ. P. Foucart, Les associations religieuses chez les Grecs (Thiases, éranes, orgéons) 1873. Ἀριστοτέλους, Ἠθικὰ Νικομάχεια VII, IX, 7. Πολδ. Η 107.

2) Ἡ ὀργάνωσις αὕτη (Zünfte, Jünungen) ἔφερε χαρακτῆρα μᾶλλον δημοσίου δικαίου μετ' ἐξαναγκαστικοῦ χαρακτῆρος δι' ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἐπαγγελματοῦ, ἀπεροσφάτο δὲ οικονομικῶς δλόκληρον τὸ ἄτομον εἰς αὐτὴν. Τοῦναντίον οἱ συνεταιρισμοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων φέρουσι χαρακτῆρα ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀπασχολοῦσι δὲ μόνον τμηματικῶς τὸν οικονομικὸν ἄνθρωπον. Πάντως τὸ γενικὸν γνῶρισμα τῆς ἀλληλοβοηθείας τῶν συνενουμένων παρουσιάζουσιν αἱ ὀργανώσεις καὶ τῶν δύο ἐποχῶν.

λώσις τῆς ἐν Γαλλίᾳ, ἢ Γαλλικῆς ἐπανάστασις, ἢ διδασκαλίᾳ τοῦ Καντίου ἐν Γερμανίᾳ διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς πᾶσαν ὁμαδικὴν οἰκονομίαν, πρὸς πᾶσαν σωματειακὴν ἢ ἐμπορικὴν ἢ ἐπαγγελματικὴν ὀργάνωσιν. Τὸ ἄτομον ἐλεύθερον καὶ αὐτεξούσιον πρέπει νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἴδιον τὴν εὐτυχίαν του, νὰ μὴ ἐξαναγκάζεται δὲ οὕτως εἰπεῖν πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας. Ἐλευθέρα λοιπὸν κινήσις καὶ χειραφέτησις τοῦ ἀτόμου εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Οὕτως ὁ οικονομικὸς φιλελευθερισμὸς ἐπιστεγάζει τελειωτικῶς τὸ λαμπρὸν οἰκοδόμημα τῆς πνευματικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας. Τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς οικονομικῆς ταύτης ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀντὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἀρχῆς τῆς προστασίας τοῦ ἀσθενοῦς. Ποῦ ὠδήγησεν ἡ ἀχαλίνωτος αὕτη ἐλευθερία οικονομικῶς, μᾶς περιέγραψαν ὁ John Stuart Mill, ὁ Engels καὶ ἄλλα μεγάλα πνεύματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ ἀγὼν τοῦ σοσιαλισμοῦ λοιπὸν ἐκηρύχθη, διὰ νὰ τονωθῇ καὶ πάλιν ἡ δύναμις τῆς δλότητος, τῆς ἐνώσεως, τῆς μάζης.

Καθὼς ἀπὸ κοινοῦ ἀναφαίνεται εἰς τρεῖς χώρας κατὰ τὸ δεύτερον τρίτον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος συνεταιριστικὴ τις κίνησις, καίτοι μέγας ἀγὼν περὶ προτεραιότητος διεξήχθη, ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν χωρῶν τούτων πρὸς ἀλλήλας ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ χώρᾳ θεμελιωτῶν καὶ προπαγανδιστῶν τῆς νεωτέρας συνεταιριστικῆς κινήσεως. Ἐν Γαλλίᾳ ἀναφαίνεται ὁ Κάρολος Fourier (1772—1837), ὁ P. Buchez (1796—1865), ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Ροβέρτος Owen (1771—1858), ἐν Γερμανίᾳ ὁ Schulze—Delitzsch (1808—1883), ὁ Raiffeisen (1818—1888).

Ὁ συνεταιρισμὸς λοιπὸν ἐγεννήθη ὑπὸ τῆς νέας κεφαλαιοκρατικῆς συνθέσεως, ὡς ἀντίδρασις τῆς ἐργατικῆς τάξεως κατὰ τῆς ἐπιδαρυνούσης αὐτὴν οικονομικῆς καταστάσεως, ἐγεννήθη ἐκ τῆς γενικῆς τάσεως τῶν χρόνων ἡμῶν πρὸς τὴν συνεργατικὴν ἐπιχείρησιν. Εἰς τοῦτον προεξάρχει ἡ ἰδέα τῆς προσωπικῆς ἀλληλεγγύης ἀφ' ἑνός, τῆς συνενώσεως τῶν μικρῶν κεφαλαίων ἀφ' ἑτέρου, πρὸς ἐδραίωσιν μεγάλων ὁμαδικῶν ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι ἀπεδείχθησαν σχεδὸν πανταχοῦ αἱ οικονομικῶς συμφερώτεραι.

Σκοπὸς τοῦ συνεταιρισμοῦ εἶναι ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, μέσον δὲ πρὸς τοῦτο ἡ ἐκκαθάρισις τῶν περιττῶν διαμέσων προσώπων. Οὕτως ἐπιτυγχάνεται στενωτέρα προσέγγισις μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλωτοῦ.

Τρία εἶναι τὰ κύρια εἶδη αὐτοῦ ἢ κατανάλωσις, ἢ πίστωσις καὶ ἢ παραγωγή. Εἰς τὴν συνεταιριστικὴν κατανάλωσιν τὸ ἔφελος τῶν συνεταιριζομένων ἐγκρατεῖται εἰς τὴν εὐθηγοτέραν καὶ ποιοτικῶς καλυτέραν ἀγο-